

ՅԱՒԵԼՈՒԱԾ

Ի ՀԱՆԳԷՍ ԱՄՍՈՐԵԱՅ, ԹԻՒՆ 4. ԱՊՐԻԼ, 1887

ՀԱՆԳԷՍ

ՕՃԾԱՆ ՅԱՐԳԵՊԻՍԿՈՊՈՍՈՒԹԻՒՆ

ԱՄԵՆԱԳԱՐԱՆԻ ՏԵՐԱՆ

Հ. ԱՐՍԷՆԻ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ ԱՅՏԸՆԵԱՆՑ

ԸՆԴՀԱՆՐԱԿԱՆ ԱԲՐԱՅԻ ՄԽԹԱՐԵԱՆ ՈՒԽՏԻՍ

Տր նշանաւոր պիտի դրոշմուի Մխիթարեան Ուխտիս տարեգրոց մէջ Ապրիլ ամսոյս մետասաներորդն, եւ ի նմին կատարուած հանդիսին պատմութիւնը՝ գեղեցիկ էջերէն մին կացուցանէ: Նոյն հանդէսն ըստ ինքեան Միաբանութեանս յատուկ հանդէս է. սակայն այնպիսի պարագայիք կատարուած է, որ բովանդակ ազգիս եւս ուրախարար եւ ցանկալի դէպք կը դառնայ:

Ժամօթ է ընթերցողացս միոյ մասին թէ մեծ Քահանայապետն Լեւոն ԺԳ. Մարտի 17ին քահանայապետական հանդիսաւոր ժողովոյն (consistoire) մէջ համեցաւ յԱրքեպիսկոպոսութեան աստիճան բարձրացընել Սաղամիւնայի տիտղոսի՝ զԱմենապատիւ Հ. Արսէն Վ. Այտընեանց, զոր անցեալ տարի Օգոստոսի 19ին Միաբանութեանս ընդհ. ժողովս ընտրած էր յընդհանրական Աքքայ գրեթէ միաբան ծայնիք: — Եայժմ՝ ի պակասութեան հայածէս Հայրապետի ի մծաւոր կողմանս, լատինածէս նշանաւոր Հայրապետի ծեռօք կը կատարուէին եպիսկոպոսական օծութիւնք. իսկ այս անգամ՝ պարագայից բարեպատեն բերմամբ կատարուեցաւ ի ծեռն ազգային Հայրապետի ըստ ծիսի Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ, որ մեծ եւ հաճոյական տպաւորութիւն ըրաւ բովանդակ մայրաքաղաքիս վրայ:

Սոյն բարեպատեն դէպքն էր Աստուածապատիւ Գերերջանիկ Հոգեւոր Տեառն Ստեփանոսի Պետրոսի Ժ. Կաթողիկոսի եւ Պատրիարքի Եւրպա գտնուին, եւ այն առթիւ փառաւոր նուիրակութեան առ Սրբազան Քահանայապետն Լեւոն ԺԳ. որով զինքը պատուած էր Օսմանեան Վեհափառ Կայսրն Ապտիլ-Համիտ Խան: Գերերջանիկ Կաթողիկոսն, որոյ անունն — թէ՛ Մեծագոր Վեհապետէն վայելած վստահութեան եւ թէ՛ Ամէնիմաստ Քահանայապետէն գտած սիրալիք եւ շքեղ ընդունելութեան պատճառաւ — այսօր ընդ տիեզերս կը հռչակուի, բարեյօժար կամօք ընդունելով մեր հրաւերն՝ յանձն առաւ զալ օծանել մեր սիրելի եւ մեծաբոյ Հայրն:

Իւր պանծալի պատգամաւորութիւնն յամենամեծ հաճութիւն երկուց ռաբօր կողմանց գլուխ տանելէն ետեւ, անցեալ ամսոյն 17ին Յաւիտենական քաղաքէն յուղի անկաւ Ամենապատիւ Պատրիարքն, եւ Իոսափոյ բանի մի երեսելի քաղաքներն յայց ելլելով, ամէն կողմ թէ՛ եկեղեցական եւ թէ՛ աշխարհական իշխանութիւններէն իւր քարօր աստիճանին համեմատ ընդունելութիւն գտաւ: Առանձինն յիշատակութեան արժանի են Լիվոռնոյ, ուր ինչպէս ծանօթ է՝ կայ հայկական եկեղեցի եւ ժողովրդապետութիւն, եւ Վենետիկ, ուր է Միխիթարեան Միաբանութեան Ս. Ղազարոս հռչակաւոր վանքն ու Մուրատեան-Ռափայէլեան վարժարանն: Յայտնի է որ նոյն երկու քաղաքաց ազգայինք եւ մանաւանդ Միխիթարեան Ուխտին Մեծարգոյ հարքն ամէն կերպ շքեղութեամբ ընդունեցան զԲարձրապատիւ Հիւրն, որ իւր ծանապարհորդութիւնն յառաջ վարելով եւ Գաղղիայէն ու Գերմանիայէն անցնելով, վերջապէս ամսոյս 7ին զիշերն հասաւ ի մայրաքաղաքս ուղեկցութեամբ Գերապայծառ Միւթէվէլլեանի:

Շոգեկառաց կայարանէն Իրեն ընկերացան. Ամենապատիւ Աբրահայրս, բանի մի Վարդապետը վանաց եւ զլիւստը ազգայինք ոմանք, որ ըստ մասին մինչեւ Ս. Փէօղոս քաղաքն ընդ առաջ գացած էին, եւ ըստ մասին շոգեկառաց կայարանը կը սպասէին:

Պատկեր աւուրն եւ անագանութիւն ժամուն (Աւագ հինգշաբթի ըստ ն. տ. կէս զիշերէն ժամ մի յառաջ) անհնարին կ'ընէին ամէն արտաքին հրապարակական հանդիսաւորութիւն, ուստի ի հարկէ ստիպեալ ընդունելութիւնն եղաւ ի ներքս ի վանս: — Երբ կառքերը վանաց դռնէն ներս մտան, վայրագալովէն մինչեւ ի վեր Ամենապատիւ Հիւրոյն քնակարանն երկու կարգ շարուած կեցած էին համօրէն Միաբանք՝ անձինք իւր 50. եւ երբ քնակարանին մեծ սրահը քաղմեցաւ, ամէնքն ի համըրը սուրբ Աշոյն մատենն, եւ մի ոմն ի Միաբանից Բաբեառ նկիրն ըսաւ յատուկ ծառի:

Աստուածապատիւ Հոգեւոր Տէրն ոգելից եւ սիրալիւ պատասխանով իւր շնորհակալութիւնն եւ ուրախութիւնն յայտնելէն զատ, պատմեց Սրբազան Զահարայապետին առ Արեւելեայս եւ առանձինն առ համօրէն յազգն Հայոց մեծ սէրն ու համակրութիւնն եւ ասոր նման ուրախալիքն ու միխիթարականք՝ որոց ահանատես եւ ահանջալուր վկայ եղած էր: Այսպէս կէս զիշերին փակուեցաւ հանդէսն ընդունելութեան:

Հետեւեալ երկու օրերն Աստուածապատիւ Հոգեւոր Տէրն իւր այցելութիւնները կատարեց, սկսեալ Բարձրապատիւ Օսմանեան Դեսպանէն, եւ մի առ մի տեսաւ զՎսեմապատիւ Դարդինալ-Նուիրակն առաքելական, զՎսեմապատիւ Կարդինալ Իշխան-Արքեպիսկոպոս քաղաքիս, զԲարձրապատիւ Կոմսն Գալոթի՝ պաշտօնեայ արտաքին գործոց եւ զայլ մեծամեծս, որք յընթացս յաջորդ աւուրց իրենց փոխադարձ այցելութիւնն ըրին: — Նաեւ Վեհափառ Կայսրն Աստրիոյ, շնայելով զատկական աւուրց, հաճեցաւ արտաքոյ սովորութեան՝ առանձինն ունկնդրութիւն տալ Ամենապատիւ Հիւրոյն, եւ երկար ժամանակ իւր յատուկ գեղեցիկ մարդասիրութեամբն հետը խօսեցաւ՝ մեծ համակրութիւն ցուցնելով Հայ ազգիս:

Տեղոյս ընդհանուր կարգին համեմատ՝ Միաբանութիւնս սովորութիւն ունենալով Աւագ շաբաթ իրիկունը Յարութեան թափոր ելլել, Գերերջանիկ Կաթողիկոսն հաճեցաւ նոյնն անձամբ կատարել, որ զրեթէ ժամ մի տեսեց, եւ ամէն

փողոցները խուռն ըագմովինն ժողովրդեան դիզեալ էր ի տեսիլ շքեղ հանդիսիս: Յետոյ ներկայ գտնուեցաւ Ճրագալուցի պատարագին, եւ ինքնին շքեղութեամբ կատարեց Յարութեան Նախատօնակի հանդէսը՝ Կաթողիկոսական քողովն:

Հասկին իրիկունը ըովանդակ Միաբանութեան անձինք երկրորդ անգամ գումարուելով մեծ սրահն առաջի Աստուածապատին Հիւրոյն, կղերական աշակերտք Ուխտիս այլեայլ լեզուք տպուած բերթուածներով ցուցին Միաբանութեան անմահական շնորհակալութեան եւ ի սրտէ բխեալ ջերմ ըղձից հաւաստիքն հետեւեալ կարգաւ. 1. Հայերէն, 2. Լատիններէն, 3. Տաճկերէն, 4. Գերմաններէն, 5. Իտալերէն, 6. Գաղղիներէն, 7. Անգղիներէն: — Գերերջանիկ Կաթողիկոսը սիրալիր ունկնդրութիւն մատուցանելէն եւ շնորհակալ ըլլալէն ետեւ, պատասխանը գլխաւորեց դարձեալ քաջալերական եւ յորդորական ազգու խօսքերով:

Ահաասիկ հայերէնն:

Աստուածապատիւ Հոգեւոր Տէր,

Երեւեցէք ձորք, բըրբըք. վրտակք տոռք կարկաշխք ձայն պայտ, Որոյց ածիւնն հաւատացաւ տոռք հաւատոց մեծի Հօր.

Հրեզեռասան դարոց յանդռնդս ետ ժամանակ ցայժմ հորդան Միմէ հանգչեին անդին Նորա Արշիարք խաղաղ ի Թորդան.

Տոռք աւեւտիս, ցրնծաւցէ սիրտ Նորին տնեսեալ արդ ի փառս
Զիւր օրհնութեան զաւաւ բազմեալ բարձր ի զանոյս ի պայծառս:

Ընդ իրնամիւրք արթնուն Հոյիսիդ հօտրն խաղաղ Գրիգորի,
Էն պարբուկեալ ի Թըրնամեայն, որ ցանգ ընդդէմ՝ ոգոյի:
Որպէս երբեմն հրեշքի Տիբէր գՊարթեւագինն ըզմամբաւ,
Որ ընդ Տիբէր խառնել գերասխ զայր ընդ Հոռմեայ լոռը երկնաւ,
Հընչին եւ այժմ՝ զանուն Մեծիդ աննատտ ալիք Տիբէրի,
Որոյ փառք եւ Պրոպունտեայ շողմն ափունք լոռը բերրի:

Պատուեալդ փառք յառաքելոց մեծապատիւ ի Գրիգորի,
Եւ Թագաւկալ եւս յիշխանաց ածեալդ ի փառս մեծագոյն,
Զիւնդ իցէ զի համեցաւ բզրոյզն յարկ Սեբաստեան
Մեծարել արդ շրթով մեծաւ կոխեալ ըզմեմն զայսր տան:
Ի ցրնծալից շրթոյ առնիս Էն ըմծայէ զմեծարանս
Պատուեալ յոտին Հոյիսիդ մեծի՝ Միթիթարայ բնակապանս,
Որ զօրհնութիւնն աստուածելէն բերել եկիր ի բարձամց,
ԶՀոգեւն ջնորհաց բաշխեալ ըրտումն պատուաւիսն Հօր՝ զաւեւախանն:

Ամբատանն արդ ջնորհակարտ բարբառք Ռախտիս միաբան
Մալթել բիւր ամն խաղալ, գործոց Էոյ յաջող ելս անխափան:
Անեղձ պանեալ ըզիշատան Էոյ երսիտեաց ի սրբոյ,
Պաշտարանութեան Մեծիդ յինն արժանի միշտ անկրտի:
Էն ծագեցէ, իրնորեմք յերկնից, մեծաշոք աստղ կամարիս,
Յեկեղեցոյ բարգաւաճանս, մերոյ տունիս ի բարիս.
Իսցցէ գՊանիւդ միշտ անկրկանդ Աջ Բարձրեւոյն հովանի,
Առ Էն տնցէ միշտ ցանկալի առնիս Էն հօտ ընտանի:

Ձեռնադրություն սկզբնադրությունն արդեն եղած էր նոյն Զատիկ կիսակէին կէսօրէն ետեւ, ըստ ծիսի Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ՝ նախընթաց Կոչումն հրապարակաւ եկեղեցւոյս մէջ կատարուելով:

Զատիկ երկուշաբթին, ձեռնադրութեան օրը, ժամը ծիշդ իննին, երբ Աստուածապատիւ Հոգեւոր Տէրն եւ երկու օգնական Գերապայծառ Եպիսկոպոսունք՝ շուրջ պատեալ ի դասուց քահանայից, սարկաւազաց եւ դպրաց՝ եկեղեցւոյն կից աղօթարանին մէջ կը զգեստաւորէին, ըուն եկեղեցւոյն մէջ երաժիշտը եւ երգիչը սկսան նուագել զՅորիւնաբոյ խորիմ: Իրենք երգն յառաջ վարած միջոցին, թուր հանդիսադիրք՝ իւրաքանչիւր որ իւր աստիճանին զգեստն հագած, եւ իւր յատուկ նշանակն ի ձեռնն ունենալով, ծիշդ այնու կարգաւ որ կը սահմանէ հայրապետական Մաշտոցն Հայաստանեայց, եւ Վանաց դռնէն ելլելով՝ փողոցէն յառաջացան դէպ ի դուռն եկեղեցւոյն, ուր հասան՝ երբ երգիչը նուագարանաց ընկերութեամբ զհրաշափառ կը սկսէին:

Եկեղեցին շքեղ փառաւորութեամբ զարդարուած ու լուսաւորուած էր, իսկ ընմն ու աւագ խորանն առաւելագոյն լուսաւորութեամբ կը շողար: Ներսը խուն բազմութիւն ժողովեալ էր հրաւիրելոց, որ բովանդակ սրբավայրը զրաւած էր, թէեւ միայն յատուկ տոմսակաւ միծուած: Ի մէջ հրաւիրելոց կը գտնուէին Կուսակալութեան եւ այլեւայլ պաշտօնարանաց վերին պաշտօնատեարք՝ իւր փոխանորդը Կուսակալի եւ Պաշտօնէից, բազմաթիւ թագադիր Աբղայք եւ բարձրաստիճան եկեղեցականք, Քահանայապետական Նուիրակատան եւ Օսմանեան դեսպանատան զվաւոր անձինք, Պարսից Դեսպան Բարձրապատիւ Նէրիման Խան իւր ընտանեօքն, այլ եւս բազմաթիւ ազգայինք, բարեկամք եւ ծանօթք վանաց:

Հանդիսատեայ ներս մտնելուն՝ սկսաւ սուրբ պատարագն ու ձեռնադրութիւնն, եւ արարողութեան սահմանած ամէն կարգերով յառաջ վարեցաւ ու կատարեցաւ: Ի վերջ պատարագին Հոգեւոր Տէրն եկեղեցական զգեստներն հանելով, առաւ յայրապետական Փիլոնն՝ կաթողիկոսական քողովն ու գաւազանաւ: Իսկ այլ եւս հանդիսադիրք իրենց իւրաքանչիւր զգեստներն ու նշանակները պահելով, նովին կարգաւ՝ որով մտած էին եկեղեցին, դուրս ելան՝ իրենց ընկերակցելով Ամենապատիւ Արքեպիսկոպոս Աբղայայրն հայրապետական շքեղ զգեստուք, եւ ժողովուրդեան երկու կարգին մէջէն անցնելով՝ դարձան ի վանս:

Գրիշնիս շատ տկար է ըստ արձանայն նկարագրելու այս հանդիսին փառաւորութիւնը. բաւական զօրաւոր խօսք չենք կարող գտնել քաջատրելու այն խորունկ ազդեցութիւնն որ ըրաւ համբռն ակնաստեսաց վրայ այս վսեմ՝ արարողութիւնը: Կրթ. բաւականանք ըսելով, թէ զարմանօք եւ սքանչանօք լցան ամէն ներկայ եղողներն, եւ շատք կը հաստատեն թէ այսպիսի վեհ ու փառաւոր եկեղեցական հանդէս տեսած չեն երբեք: Արդեամբք իսկ եկեղեցական զգեստուց փառաւորութիւնն եւ ըստ այլեւայլ աստիճանաց գեղեցիկ զանազանութիւնը, ձեռնադրութեան եւ նոյն իսկ պատարագի հնաւանդ արարողութեանց սքանչելի գեղեցկութիւնը, Ձեռնադրողին եւ Ձեռնադրելոյն մեծարոյ կերպարանքը, բովանդակ հանդիսադարաց անհամեմատ կարգաւորութեամբ եւ վայելուէ համեստութեամբ իւրաքանչիւր պաշտօնը ճշդիւ կատարելն... ամէնուն եւ առանձինն եկեղեցականաց մտադրութիւնը սաստիկ զբաւած էին, եւ սքանչանքն ամէնուն երեսաց վրայ յայտնապէս կը տեսնուէր:

Նոյնչափ՝ ըստ իմիւր առաւել եւս՝ հաճոյական ազդեցութիւնն քրաւ, եւ մեծագոյն զարմանք՝ եթէ ոչ նաեւ զմայլում՝ պատճառեց հայերէն երգոց եւ երաժշտութեան նորոգ բարեփոխութիւնը, մեծաւ զովութեամբ վկայեալ մայրաքաղաքիս նշանաւոր մասնազէտներէն։ — Ինչպէս յիշատակուածներէն դուրին է մակաբերել, հայրապետական Պատարագին բովանդակ երգեցմունքը ծայրէ ի ծայր ըստ ճիշդ նոր երաժշտական արուեստի կարգադրուած ըլլալով, ոչ միայն ծայնից եւ նուազարանաց (orchestre) բազմամայն ներդաշնակութեամբ մեծապէս ախորժալուր է լսելեաց, այլ եւ հայկական եղանակաց ընկէ նկարագրին անարատ եւ անփոփոխ պահած ըլլալը՝ թէ՛ մեր ազգայնոց շատ հաճոյական պարագայ մի է, եւ թէ՛ մանաւանդ օտարազգի գիտնոց յատուկ ուշադրութեանն եւ զարմանաց նիւթ։

Առաւել եւս մեծցաւ ազդեցութիւնն եւ առաւելագոյն զարմանք եւ ուրախութիւն պատճառեցաւ երբ իմացուեցաւ թէ բովանդակն արդիւնք է գլխաւորաբար Ամենապատիւ Գերապայծառ Ձեռնադրելոյն բազմամեայ անխոնջ ջանիցն եւ քրտանց, որ ասկէ իբր 11 տարի յառաջ ձեռք զարկած էր ինքնին ծայնազրել եւ կանոնաւորել զհին պատկառելի եւ սրբազան աւանդութիւնն Եկեղեցոյս Հայաստանեայց. հիմնելով նոր արեւմոեան արուեստի ամէն պահանջմունքը հին արեւելեան եկեղեցական երգեցողութեան օրինաց վրայ, հանդերձ ընտրութեամբ կանոնաւորելով, վայելչագոնելին, եւայլն. նաեւ թերի տեսնուած մատուցն յարդարելով։

Եւ իրօք՝ ամէն հայազգի լիաբերան կը վկայէ՝ թէ ի սկզբանէ մինչեւ ցկատարած չկայ փոքրիկ մաս կամ՝ անցք մ'որ խոտորած ըլլայ ըուն հարազատ հայկական նկարագրէն։ Առ հասարակ ընդհանուր եղած է սքանչացումս այն քաղցրանուագ ներդաշնակութեան եւ համաշափ միաբանութեան վրայ, որ կը դիտուի մեծի հետեւեան եւ արեւելեան վերջ պարզութեան նկարագրին՝ եւ ամենամոռ արեւմոեան կատարեալ արուեստին ամէն պահանջմանց մէջ, — ըստ ճշդութեան, ըստ քաղցրութեան եւ ըստ ազդուութեան, եւ մանաւանդ անաւոր Խորհրդոյն նշանակութեան համեմատ խոր զգացմանց որ կ'ազդէ լսողաց։

Հմուտք միայն կարող են ըմբռնել թէ ինչպիսի տաժանելի աշխատութեամբ եւ որչափ յարատեւ հաստատութեամբ հնար է այսպիսի հսկայական գործն յաջողութեամբ ի գլուխ տանիլ։ Բայց եւ այնպիսի վայելելի կերպարանք մ'առած է այսօր Հայաստանեայց հնաւանդ երգեցողութիւնն ի հիացումս օտարաց եւ ի մեծ ինդութիւն ազգայնոց, որ կը յուսան եւ կը քաղօան նոյնն ընդհանրացած տեսնել ազգիս մէջ։ Ուստի ազգայինք եւ օտարք իրենց շնորհաւորութիւնն ու շնորհակալութիւնն Ամենապատիւ Գերապայծառ Աքեօօր մատուցանելէն զատ՝ կ'աղաչեն որ համի գգործն հրատարակել ի հասարակաց կիրառութիւն, որով յայսմ՝ մասին եւս ոչ փոքր ծառայութիւն մատուցած ըլլալ ազգին յառաջադիմութեան, եւ Եւրոպիոյ առ ազգս մեծագոյն համարմունն եւ համակրութեան ձեռնուոյ։

Ոչ նուագ զովութեան արժանի է նաեւ քաջ երաժշտապետն Եովս. Փէօմ (Jos. Böhm) Վերատեսուչ Ամբիոսեան ընկերութեան, (որ հաստատուած է հին եւ նոր եկեղեցական երգեցողութեան զարգացման համար։) Այս հմուտ ծարտարին գործն եղած է հայկական երգոց բազմամայն ներդաշնակութիւնն նազոյն հոգեւոր երաժշտութեան օրինաց համեմատ ճշւագոյնս կանոնաւորել եւ քազմելի նուագարանաց յարմարել, երգչաց դասուց իւրաքանչիւր բաժանմունքն վայելչապէս յարդարել եւ ինքնին առաջնորդել բովանդակ գործադրութեան։

Պատարագէն վերջը յրաւիրալք ընդունելութեան սրահին մէջ իրենց մեծա-
րանքը մատուցին Գերերջանիկ Կաթողիկոսին եւ Ամենապատիւ Գերապայծառ Ար-
քանօր, եւ շնորհատութիւններ ու քարեմաղթութիւններ քրին: Նոյն ժամէն սկսան
հեռաւոր եւ մերձաւոր կողմերէն քազմաթիւ շնորհատութեան նամակներ եւ հեռա-
գիրներ գալ այլեւայլ լեզուօք: Ետտ հաճոյական եղան երկու հայերէն հեռագիրք, որ
հունգարերէն ուղղագրութեամբ զարնուած էին Կեռլա (Սամուշուկար) հայաքաղաքէն¹:

Իրիկունը ժամը 6ին վանացս ճաշարանը փառաւոր կոշունք տրուեցաւ ի
պատիւ Գերերջանիկ Հիւրոյն եւ Ամենապատիւ Չեռնադերբոյն, զոր իրենց ներ-
կայութեամբը պատուել հաճեցան 40ի շափ յրաւիրալք: Ի զրուխ սեղանոյն քազ-
մաւ էին երկու Վսեմապատիւ Կարդինալքն Վաննուդէլլի Բարանայապետական
Նուիրակ եւ Իշխան-Արքեպիսկոպոս մայրաքաղաքիս, մին իւր բովն ունենալով զԱս-
տուածապատիւ Հոգեւոր Տէրն եւ զԲարձրապատիւ Ներիմուս Խան, եւ միւսն
զԱմենապատիւ Գերապ. Արքանայրն եւ զԳերապ. Անկէրէ՝ օգնական-Նալիսկոպոս
եւ Վեհափառ Կայսեր ներքին Խորհրդական: Ասոնցմէ ետեւ կու գային Գերապ.
Կրուշա՝ Նալիսկոպոս զինուորաց, Մայրաքաղաքիս քաղաքապետը, Կուսակալն
փոխանորդը, Ռոտիկանութեան գաւերէցն, արտաքին գործոց եւ լրկութեան պաշ-
տօնարանէն երկ'երկու Հատածապետք (chefs de section) եւ զլիաւոր Խորհրդա-
կանք, — տէրութեան Պաշտօնէիցն, ինչպէս նաեւ Օսմանեան բարձրապատիւ Դե-
պանին, անկարելի եղած ըլլալով նոյն օրն անծամք ներկայ գտնուիլ. — եւ դարձեալ՝
Առաքելական Նուիրակատան եւ Օսմանեան ու Պարսկական դեսպանատանց առա-
ջին պաշտօնատեարք (որոց մէջն էին Արթարի Խան Նէվրուզ, Սուպի՝ Մէհմէտ եւ
Նուսրէթ-Սաուուլա՝ Պէլք), քազմաթիւ թագադիր Արքայք եւ բարձրաստիճան
եկեղեցականք, ուսումնականք եւ այլ եւս նշանաւոր անձինք:

Սեղանոյն վերջերը նախ Վսեմապատիւ Իշխան-Արքեպիսկոպոս քաղա-
քիս՝ գերմաներէն լեզուա՝ առաջարկեց ըմպել ի կենդանութիւն Ս. Բարանայա-
պետին, համառօտիս յիշելով Նորին Սրբութեան անհամեմատ ձիւքներն եւ իմաս-
տուն վարչութիւնն, առանձինն Արեւելեայց եւ Հայոց ազգիս եւ Միաբանութեանս
վրայ հոգաբարձութիւնը, հիսելով միանգամայն Գերապայծառ Արքանօր եւ Ռւս-
տիս վրայ համակրական խօսքեր, իջրեւ «Կրօնական-մուսուրական ուղղութեամբ
եւ գիտութեամբ ծաղկեալ քաղաքաւմ ընկերութեան մ'որ միջնորդ կեցած է
Արեւելից եւ Արեւմտից մէջ», իրմէ ետեւ խօսեցաւ իտալերէն լեզուա Վսե-
մապատիւ Առաքելական Նուիրակն ի զովութիւն Վեհափառ Կայսեր Աստուծոյ,
գեղեցիկ քանիւք բարձրացնելով Նորին կրօնասիրութիւնն եւ առ իւր ժողովուրդն
անձնանուիրութիւնը, միանգամայն առ Միաբանութիւնս մեծ համակրութիւնն ու

¹ I timac gatholik haj zsochovertyan mjero Hajoc kachaki Kjerabajdzarutyan h'Archiebiagobos odzmann artiv, eutanecek zehonarh mjedzarans; jev gihampurjem Kjerabajdzarutjant jev Serpazan Badriarkin ezjers.

Chugas Baranjan, haj zsochovertabjed.

Ar odzmann Kierabajdzarutyan h'Archiebiagobos h'Amjenabadiv jev Serpazan Badriarke gatholik Hajoc gi maducanjem anvamp mjero kachaki zim chorian mje-dzaranesz.

David Placintár, Hajoc kachki Kachakabjed.

Ի զիմաց կաթողիկ հայ ժողովրդեան մերոյ Հայոց քաղաքի՝ Գերապայծառութեանը յԱրքեպիսկոպոս օծման առթիւ, ընդունեցեք զիմաքոյ մեծարանս: Եւ կի համբուրեմ Գերապայծառութեանը եւ Սրբազան Պա-տրիարքին զօնոս:

Դուկաս Պարանեան, հայ ժողովրդապետ:

Առ օծումն Գերապայծառութեանը յԱրքեպիսկոպոս յԱմենապատիւ եւ Սրբազան Պատրիարքէ կաթողիկ Հայոց կի մատուցանեմ՝ անուամբ մերոյ քաղաքի զիմ խոնարհ մեծարանս:

Դաւիթ Փլըշնէզար, Հայոց քաղքի Բաղաքապետ:

խնամիր: Երբորդ խօսողն եղաւ Գերերջանիկ Կաթողիկոսն, որ նախ տաճիկերէն լեզուաւ ծարտար եւ ազօր քանից՝ յիշատակելով Վհափառ Օսմանեան Կայսեր շնաշխարհիկ ձիւրերն եւ իւր բարձր հովանաւորութեան ներքեւ ապրող ամէն ազգաց բարօրութեան վրայ ունեցած հոգն ու ջանքը, — որոն Նեոս անհնար է չյիշատակել թէ ստուգիւ աշխարհատես ցոյց մ'ալ էր՝ այս ի հոռո՞ պատգամաւորութեամբ ցոյց տուած լիովն բարձր վստահութիւնը: — Խօսքը գլխաւորեց զադիկերէն լեզուաւ առաջարկելով ըմպել ի կենդանութիւն Նորին Կայսերական Վհափառութեան: Ինչպէս նախընթաց երկուց՝ նոյնպէս եւ այս երբորդիս առաջարկութեան, Կեցցե՛ աղաղակներով պատասխանեցին համօրէն կոշնականք:

Առտուածապատիւ Հիւրն անմիջապէս խօսքն հայերէն լեզուաւ ուղղելով առ Ամենապատիւ Գերապ. Աբեահայրն՝ յիշատակեց Նորին շքնաղ առաւելութիւնքն, որոց անձամբ վկայ եղած եւ որովք զանազան պարագայից մէջ ինքնին օգտած է մեծապէս, յաւելլով թէ մեծամեծ ակնկալութիւնք հիմնեալ են իւր կառավարութեան ներքեւ Միաբանութեանս ապագայ յառաջադիմութեան՝ որով եւ համօրէն ազգիս յոգեւորական եւ մտաւորական զարգացման եւ պայծառութեան համար: Նոյնն համառօտիւ կրկնելով նաեւ իտպելէն լեզուաւ, առաջարկեց ըմպել ի Նորին կենդանութիւն: Ասոր ալ պատասխան եղան քարճրազոշ Կեցցե՛ի ձայներ:

Քանի մի վայրկեանէ ետեւ՝ ոտք ելլելով Գերապայծառ Աբեահայրն, նախ դերմաներէն լեզուաւ յայտնեց իւր մեծ շնորհակալութիւնն յառաջ քան զինքն խօսող երեք քարճրաստիճան անձանց, որ իրենց մինչեւ ցարդ առ Միաբանութիւնս եւ առ իւր իսկ անձն ցուցած մեծ սիրոյն եւ ինամից վրայ հաճեցան յաւելլել այս շնորհքն ալ թարգման ըլլալու իւր ներքին զգացմանց խոր մեծարանաց եւ երախտագիտութեան առ Ս. Բարանայապետն եւ առ երկու վհափառ Ինքնակալս, որոց իննամբն ու պաշտպանութիւնը վայելած է միշտ եւ կը վայելէ Միաբանութիւնս: Ապա խօսքն առ Գերերջանիկ Հոգեւոր Տէրն դարձնելով, հայերէն լեզուաւ յայտնեց Միաբանութեանս ինդոլութիւնն ու երախտագիտութիւնն այն մեծ պատուոյն համար զոր հաճեցաւ ընել մեզի՝ յանձն առնլով գէթ առ Ժամանակ մի ընակել խոնարհ յարկիս ներքեւ, մանաւանդ այնպիսի Ժամանակ՝ որ թէ՛ կրօնական եւ թէ՛ աշխարհական ծայրագոյն իշխանութեանց կողմանէ այնպիսի շքեղ փառաւորութեան քարճրանալով, ըովանդակ աշխարհի մեծարանքն Իրեն ձգած է: Այսու եւ մանաւանդ եպիսկոպոսական ձեռնադրութիւնն անձամբ կատարել հաճելով, զըովանդակ Ուխտս մշտնջենաւոր շնորհակալութեան պարտական ըրած է: Նոյնն համառօտիւ նաեւ զադիկերէն լեզուաւ կրկնելով քաղմականաց ընդհանրութեանն՝ առաջարկեց ըմպել ի կենդանութիւն Նորին Երջանկութեան, եւ ըովանդակ սրահը թնդաց Կեցցե՛ Բարձրապատիւ Պատրիարքն ձայնիւք:

Նորէն ոտք ելաւ Գերերջանիկ Հոգեւոր Տէրն, եւ կոշնականաց առհասարակ շնորհակալ ըլլալէն ետեւ, նախ Վսեմապատիւ Իշխան-Արքեպիսկոպոսին (լատիներէն), եւ ապա Վսեմապատիւ Առաքելական Նուիրակին (իտալերէն) քանի մի խօսք ուղղեց գովութեան, եւ շնորհակալ եղաւ իւր այցելութեան առթիւ մայրաքաղաքիս մէջ իրեն ցուցուած սիրոյն եւ Նոյնին Վսեմափառութեանց Միաբանութեանս վրայ ունեցած իննամից, որով եւ ազգիս յոգեւորական եւ մտաւորական յառաջադիմութեան օժանդակելուն համար: Իւր առաջարկութեամբն քաժակներն այս վերջին անգամ՝ քարճրացան ի կենդանութիւն երկուց Վս. Ծիրանաւորաց:

Շատ հաճոյական տպաւորութիւն մ'ալ ըրած են մասնաւորապէս այս կոշնոց քաղմալեզու ճառախօսութիւնքն:

Ոչ փոքր փայլ կու տար փառայեղ քաղմականին՝ երաժշտաց ընտիր զունդ մ'որ ըզմանդակ սեղանոյն ժամանակն յատկապէս պատրաստուած պլեւայլ գեղեցիկ նուագներ կը զարնէին, եւ համօրէն կոշնականաց ստէպ ծափահարութեան նիւթ եղան, մանաւանդ երաժշտապետին ի պատիւ Գերերջանիկ Հիւրոյն այսու առթիւ յօրինած յատուկ Մարշն, որ ի խնդրոյ կոշնականաց երկրորդ անգամ կրկնուեցաւ: Իսկ երաժշտապետն էր — Հայազգի տաղանդաւոր երիտասարդն Տ. Գրիգոր Փանոսեան, որ իբրեւ շնորհք խնդրած էր իւր քաջ արուեստակցօքն մասնակից ըլլալ այս (չենք սխալիւ եթէ ըսենք) ազգային Հանդիսին: Անշուշտ է թէ այսուհետեւ հետզհետէ մեծամեծ ընկերութեանց մէջ իւր ծարտարութեան ցոյցերը տալով, զպարծանս հայ անուան մեծցրնելու եւ տարածելու կը ծառայէ, ինչպէս ծափահարութեամբ մտղթեցին իրեն կոշնականք առ հասարակ:

Հագիւ թէ բարձրաստիճան հրաւիրեալք հետզհետէ հրաժեշտ տուած մեկնած էին, Գերերջանիկ Հոգեւոր Տէրն, որ մեր եւ իւր իսկ ցանկութեան հակառակ՝ ստիպեալ էր նոյն գիշեր յառաջ վարել իւր բարձր Ծուիրակութեան ծանապարհորդութիւնն՝ փութալով հատուցանել ի ձեռս Վեհափառ Սուլդանին գինքնագիր պատասխան մեծի Բահանայապետին, հաճեցաւ վերջին անգամ մ'ալ վանացս համօրէն ընակիչներէն շուրջ պատեալ սիրալիւր ընդունել Միաբանութեանս կողմէն նուիրուած ողջունի եւ քերթուածոց փառակազմ հաւաքածոյն՝ հանդերձ քարեալ յուղարկելու ճառին:

Եւ դարձեալ իւր գալստեան ժամին կատարուած նմանօրինակ շքով յուղարկաւորեցաւ մինչեւ ի կայարան՝ ընկերակցութեամբ Գերապայծառ Աքըսօր եւ Միաբանից եւ ազգայնոց, ուր երկուստեք սիրոյ եւ շնորհակալութեան յայտարարութեանց մէջ մեկնեցաւ մայրաքաղաքէս, անջինջ թողլով այս բարձր այցելութեան քաղցր յիշատակն ու խոր տպաւորութիւնն ոչ Միաբանութեանս միայն այլ եւ մայրաքաղաքիս քաղմալթիւ մեծամեծ աւագորերոյ սրտից մէջ:

Երկար եւ մանրամասն է արդարեւ հանդիսիս ստորագրութիւնը. սակայն աներկբայ ենք թէ ազգիս ընդհանրութեանն ոչ սակաւ ուրախութիւն եւ խրախոյս է տեսնել որ իւր մէկ փոքր հատուածն յօտար աշխարհի՝ ինչպիսի սերտ եւ ընտելական յարաբերութեանց մէջ գտնուելով կը վայելէ երոպական աշխարհի ամէն կարգի աւագանւոյն յարգը, շնորհն ու համակրութեան պատիւը, որք եւ ամէն առթի մէջ ստէպ հարցմունքներ ընելով եւ տեղեկութիւններ խնդրելով՝ ազգիս վրայ ունեցած համարումին կը յայտնեն:

